

ЛИДИЈА НИКИТОВИЋ

**ПРАИСТОРИЈСКА ХУМКА НА ЛОКАЛИТЕТУ
АДЕ У СЕЛУ ПРИЈЕВОРУ**

Лидија Никитовић
УУ 32000 Чачак
Народни музеј Чачак

UDK: 903.5 (497.11)

Систематским рекогносцирањем терена чачанске општине током 1981. године у атару села Пријевор евидентирана је праисторијска некропола од седам хумки. Налазиште је лоцирано на видовско - пријеворском гробљу и околини, на пространој равној тераси која се уздиже изнад ушћа Каменице у Западну Мораву и плавног терена уз корита обе реке. У оквиру самог гробља налазе се три хумке изразито калотастог облика, пречника од 18 до 20 м, које се у основама додирују али су оштећене укопавањем гробних рака и изградњом капеле. Две хумке, неколико десетина метра северније, доста су заравњене како трасом сеоског пута тако и обрадом земљишта. Још две хумке у суседним парцелама,¹ у воћњаку раскопане су од стране мештана а по њи-

¹ Хумка се налази на окућници М. Кујунџића, мештанина села Пријевор.

ховом казивању имале су централну конструкцију од камена. Једино је хумка 500 м источно, у потесу Аде, нешто боље очувана и зато планирана за истраживање. Током накнадног рекогносцирања овог простора 1994. године, на парцели преко пута гробља регистровани су остаци насеобинске керамике из различитих праисторијских периода, од енеолита до гвозденог доба. Ови подаци указују да се ради о комплексном локалитету где се заједно налазе и некропола и насеље. Укопавањем гробне раке 1987. године, пронађена је бронзана фибула са ногом у облику беотског штита, торквес, масивна наруквица и једно гвоздено копље. Овај налаз који потиче из једне хумке на простору савременог гробља датује се од VIII-VI века пре нове ере.²

Ископавање усамљене хумке у потесу Аде обављено је почетком јула 1996. године.³ За разлику од некрополе на пријеворско-видовском гробљу, која је лоцирана уз сам обод терасе, хумка у Ади удаљена је неколико десетина метара од падине и насута на равном делу терасе. Према димензијама 15 x 15 м, спада у ред објеката средње величине, а калота, мада доста правилна, на терену је слабо уочљива. Њена релативна висина износи 0,85 м од нивоа здравице. Ископавања су показала да је тумул имао релативно једноставну конструкцију. Насут је на претходно заравњеном терену - здравици жућкастом земљом истог квалитета. По периферији око целог тумула изграђен је правилан прстен од крупног речног облутка који је густо слаган у два или три реда. Пречник ове конструкције, чија је улога како магијска тако и конструктивна, износио је 14 м. Просечна ширина била је око 1,20 м, а највећи евидентирани промер износио је 1,70 м. Унутрашња ивица формације знатно је квалитетније урађена, док је на периферији камен слаган у једном реду а поједини облаци налазили су се издвојени. Местимично међу облацима налажени су комади угљенисаног дрвета и фрагменти керамике.⁴

У јужном делу хумке регистровано је оштећење прстена на површини 2,5 м x 1,5 м, а на једном делу он се потпуно прекидао. Касније је констатовано да је до оштећења дошло услед укопавања једног спалишта.

Ова хумка, како су показала ископавања, формирана је за потребе само једне сахране током раног бронзаног доба, а касније је послу-

2. M. Stojić- I. Nikitović, *Ada in Prijevir bei Čačak*, *Starinar* XLVII, Beograd, 1996, 205-206, Abb.; Л. Никитовић, *Налазишта гвозденог доба у околини Чачка*, Зборник радова Народног музеја XXVII, Чачак, 1997, 12-13, T.V/7-9.

3. У истраживачкој екипи били су: Л. Никитовић, Р. Васић и М. Стојић.

4. Ови фрагменти вероватно су припадали деловима уништене урне гроба бр. 2.

жила за још једну секундарну сахрану. Садржавала је више археолошких целина:

- централни гробни прилог;
- примарни гроб спаљеног покојника;
- површину са керамиком у западном делу хумке са спољне стране прстена;
- урну са спаљеним костима (секундарни гроб);
- накнадно укопано спалиште.

Централни гробни прилог састојао се од четири суда која су постављена у првобитно средиште тумула пре његовог дефинитивног насипања. Постављени центар у односу на првобитни померен је према северу за 0,80 м. Посуде су лежале у низу правцем исток-запад, у вертикалном положају. Недостатак било какве конструкције од камена, као и киселост земљишта, условили су лошу очуваност ових налаза.

Суд 1 је нађен у фрагментованом стању без могућности реконструкције. На основу регистрованих фрагмената ради се о коничном пехару са тракастим дршкама.

Суд 2 (Т. 1, сл. 1) је делимично реконструисани биконични пехар (обод и део врата недостају), са две тракасте дршке које спајају обод и раме. На основу сачуваних делова пехар је вероватно имао развучен елипсоидни обод са крилцима.

Суд 3 (Т. 1, сл. 3) је конични двоухи пехар са елементима за реконструкцију. Керамика је црвенкастомрка, лоше печена.

Суд 4 (Т. 1, сл. 4) је конични пехар са две тракасте дршке које не прелазе висину обода. На најширем делу налази се издужена аплика, а по ободу тече низ овалних угисака. Као и претходна три, био је испуњен земљом, али је садржавао прилог. То је мали двоухи пехар заобљеног реципијента са дршкама које не прелазе висину обода (Т. 1 сл. 5).

Примарни гроб спаљеног покојника (гроб 1) налазио се у западном делу хумке, удаљен 3,75 м од првобитног центра тумула, односно од централне групе судова, и лежао на здравици (рел. дубина 0,60 м). То је плитка јама пречника око 1 м, у којој су се налазиле расуте калцинисане кости, комади угљенисаног дрвета, а местимично се уочавала црвенкасто нагорела земља. У средишту ове површине регистрована су два цела и један фрагментован облутак. У оквиру гроба нису евидентирани никакви прилози. Мала површина на којој се налазе спаљене кости као и мали интензитет горења указују да је покојник спаљен ван хумке, а онда је маса са ломаче донета и положена на ово место пре

насипања тумула. Стратиграфски положај овог гроба као и налаз четири суда из средишта тумула указују на њихову истовременост и повезаност.

За време настанка тумула могу се везати групе керамике констатоване на крајњој западној периферији, уз спољну ивицу каменог венца. Регистроване су четири овакве групе које садрже бројне фрагменте сличних карактеристика. Издвојене су две врсте обода, тако да се ради о остацима два већа суда. Остаје нејасно да ли је у питању ритуално ломљење посуда или је њихова фрагментарност резултат обраде земљишта, с обзиром на малу дубину налаза.

Осим ових целина које несумњиво припадају времену насипања тумула, евидентиран је још један гроб секундарног карактера. Готово испод саме површине, у југозападном периферном делу, нађени су остаци уништене урне (гроб 2). Ради се о самом дну суда са мањом количином спаљених костију. Ово гробно место лоцирано је у оквиру каменог венца ближе његовој унутрашњој ивици. Постављањем урне оштећен је камени прстен а неколико облутака послужило је за ограђивање гробног места. Уз урну се налазио и прилог од два пехара са обе стране трбуха суда, а реконструкција једног је била могућа (Т. 1, сл. 2). Суд-пехар је наглашеног биконичног трбуха, коничног врата и цилиндричне стопе. Обод је незнатно ромбично извучен, а од њега полазе две тракасте дршке ка рамену. На њиховом највишем делу налазе се пластичне апликае-рошчићи. На трбуху су четири симетрично распоређена брадавичаста задебљања повијена сасвим благо према стопи. Типолошки припадају ватинској култури, а аналогија како за сам облик тако и за начин сахране забележена је на локалитету Ивково брдо у Крстацу (Драгачево).⁵

У близини урне на 2,75 м источно, на месту оштећења прстена, регистровано је спалиште. Ломача није равна како је уобичајено, већ је формирана у облику јаме коничних страна и равног дна. Елипсоидног је облика, димензија 1,60 м x 1,20 м, дубине 0,30 м и јасно ограничених ивица у односу на околни терен. Посебно је интензиван слој црвено печене земље који се налазио уз северну ивицу дебљине и до 0,25 м. На површини као и у самом спалишту налажени су крупни комади угљенисаног дрвета. Осим једног атипичног фрагмента керамике других налаза није било, па чак ни трагова спаљеног остеолошког материјала.

5. М. Икодиновић, *Сахрањивање под хумкама бронзаног доба у чачанском крају*, Чачак, 1985, кат. бр. 47.

На основу интензитета горења и димензија, овде је можда спаљен покојник, али збуњује потпуни недостатак остеолошког материјала.

Систем изградње хумке у коме доминира камени венац, начин примарне сахране (гроб 1), као и централни прилог судова, несумњиво казују да се ради о гробној целини насталој током раног бронзаног доба, за потребе само једне сахране. Хумка је послужила и у каснијем периоду за још једну сахрану, гроб 2 (урна са спаљеним костима). Форма једног од реконструисаних пехара указује на ватинску културу, односно њену рану фазу.

ЗАКЉУЧАК

Својом концепцијом тумул се уклапа у општу слику објеката ове врсте насталих током раног бронзаног доба. Међутим, досадашња истраживања показују и значајну разноврсност како концепције саме архитектуре тако и ритуала самог сахрањивања.⁶ Презентован материјал из централног налаза показује заступљеност два типа пехара чији се облици везују за време раног бронзаног доба, односно за почетке ватинске културе. Осим тога занимљива је сама локација тумула. Хумка се налази на почетку чачанске котлине, на изласку Западне Мораве из Овчарско-кабларске клисуре. Одавде већ почиње територија другачијих геоморфолошких карактеристика са повољном везом ка басену Велике Мораве и ка Подунављу. Ова природна комуникација омогућавала је лакшу размену идеја и добара између ових подручја, брдско-планинских крајева иза Јелице и територије Западне Србије. Налаз карактеристичних двоухих пехара говори о културној и историјској повезаности на ширем географском простору. Појава ових керамичких облика заступљена је на бројним локалитетима у Подунављу⁷ и Јужној Србији. На простору Јужне Србије овакав тип пехара послужио је за

6. M. Zotović, *Arheološki i etnički problemi bronzanog i gvozdenog doba Zapadne Srbije*, dissertations et monographies, T. XXVI, Beograd, 1985, 27-35. Појава каменог венца регистрована је на локалитетима Вишесава и До у Дрежнику. Такође делимично очуван камени прстен налазио се у хумци Велико поље у Јанчићима; Л. Никитовић, *Праисторијска хумка на Великом пољу у Јанчићима код Чачка*, 1996, 25 - 31, сл. 7. У хумкама X, XII и VX у Белотићу, и хумци I у Белој Цркви регистроване су конструкције каменог прстена (М. Гарашанин *Праисторија на јилу Србије*, 1, Beograd, 1973) 256. Појава спаљивања покојника и полагање кремираних остатака у овалну гробницу забележена је на локалитету Сува чесма у Лучанима. М. Икодиновић, н. д.

7. M. Stojić-L. Nikitović, *Adai in Prijedor bei Čačak*, 212, Abb. 4; M. Stojić, *Le bassin de Morava a l'age de bronze et la period de transition de l'age de bronze a celui de fer*, The Yugoslav Bassin and the Neighbouring Regions in the 2nd Milennium B. C. ed. N. Tasić, Beograd - Vršac 1996, 237-242.

издвајње посебне културне групе Бубањ Хум III.⁸ Сви регистровани примерци пехара припадају искључиво насеобинској керамици, а на појединим локалитетима запажене су и две развојне фазе (Вецина Мала-Мајур)⁹. Изразита заступљеност двоуких пехара међу керамичким налазима наводи на закључак да они представљају једну од битних карактеристика раног бронзаног доба територије на којој ће се касније формирати класична ватинска култура,¹⁰ односно потврђује теорију да је ватинска култура настала не на територији јужног Баната већ простору Шумадије и Поморавља где су и налазишта са старијим керамичким материјалом.¹¹

Што се тиче овог дела западног Поморавља и околине Чачка, двоухи пехари чије дршке не прелазе висину обода регистровани су на градинском насељу Соколица-Остра¹² као и на налазишту равничарског типа (локалитет Слатина - Горња Горевница).¹³ На овом последњем вишеслојном локалитету, у једној релативно плиткој јами за одлагање пепела, регистрован је један цео и неколико фрагмената широких двоухих пехара, биконичног облика али равног обода. Поједини примерци дршки поседују лучна удубљења налик на будуће типове са „ansa lunata“, што је карактеристика ватинске керамике. У истој целини регистровани су и нешто развијенији типови биконичних пехара са крилцима на ободу. Аналогије за овај тип судова забележене су на већ поменутој градини Соколица у Остри. Треба помешути неизоставно и блиско налазиште Милића градину у Љуљацима код Крагујевца, где се на насеобинском материјалу јављају типолошки истоветни пехари датовани у хоризонт Љуљаци I и II, односно у рану фазу ватинске културе (протоватин).¹⁴

У прилог развоју и генези облика током ране фазе ватинске културе говоре и положај секундарног гроба и спалишта у хумци I Аде.

8. М. Гарананић. Ибид., 164 и д.

9. М. Стојић, *Праисторијско насеље Вецина Мала*, Старинар, XXXVII, Београд, 1986, 145-152.

10. М. Стојић-Ј. Никитовић, n. d.; М. Стојић, *Le bassin de Morava a l'age de bronze et la period de transition de l'age de brinze a celui de fer*, 248-250

11. Н. Тасић, *Југословенско Подунавље од индоевропске сеобе до њродора Скиџа*, Нови Сад-Београд 1985, 58 и д.; М. Стојић, *Lieux de trouvaille de la ceramique de tipe Vatin en Serbie au sud de Sava Danube*, Die Culturen der Brinzezeit in dem Gebiet des Eisernen Tores, Bucurest, 1998, 88 i d.

12. М. Стојић, *Ibid.*, 83 Pl. VII 1-4.

13. М. Стојић, *Lieux de trouvaille de la ceramique de tipe Vatin en Serbie au sud de Save et Danube*, 83, Pl. III, 1-3, Pl. VIII 1-4

14. М. Богдановић, *Љуљаци*, Крагујевац 1986, сл. 139 - 142. Аутор студије хоризонт Љуљаци I назива и протоватински а хоризонт Љуљаци II синхронизује са Панчево - Омољница фазом. Isti, *Mittel Serbien in der Bronzezeit und die Vatina-Kultur*, The Ygoslav Danube Basin and neighbouring regions in the 2 nd Millenium B. C., ed. Nikola Tasić, Belgrade- Vršac 1996, 97 i d.

Ове целине су постављене на периферији вероватно са циљем да се не угрози примарна сахрана. На тај начин може се претпоставити да временска разлика између гроба 1 и 2 није велика.

Керамички налаз из хумке (централни налаз), аналоган са сличним примерцима поморавских и подунавских локалитета, говори о стилском и културном јединству на великом географском простору. Појава сахрањивања под тумулима резултат је аутохтоне традиције када становништво задржава погребни култ, али много лакше усваја облике материјалне културе. Стога се може говорити да културна трансформација на овом подручју није резултат етничких покрета, већ се ради само о преузимању стила. Ова специфичност погребног ритуала која одликује Западну Србију, део западног Поморавља и Шумадију, карактеристична је и за каснији период пуног процвата ватинске културе, која на поменутих територијама задржава традицију сахрањивања под хумкама,¹⁵ али остали материјал, посебно керамика, показује изразиту сличност и јединство у оквиру целокупног ватинског простора. Досадашња истраживања показују даљи развој ове културно историјске формације који је обележен конзервативним начином сахрањивања под хумкама (Мојсиње, Добрача) и новим утливом у керамички стил. Ово се односи на појаве утицаја Вербичоара културе у орнаментисању керамике на населу у Љуљацима као и на Градини Соколица¹⁶ у Остри. Појава елемената Хигелграбер¹⁷ стила на урнама некрополе у Мојсињу (хумка 1) документује културолошке везе овог дела Поморавља са Средњом Европом.

15. Ур. М. Garašanin, *Zapadnosrpska varijanta vatinske kulture*. Praistorija jugoslovenskih zemalja, IV, Bronzano doba, Sarajevo, 1983, 752 i d.

16. М. Stojić, *Lieux de trouvaille de la ceramique de type de Vatin en Serbie au sud de la Save et du Danube*, 88 i d., Pl. VII/1.

17. L. Nikitović, M. Stojić, R. Vasić, *The Mound Necropolias Ligovi- Bent in Mojsinje, Exvations in 1977*. Starinar XI.VIII.

PREHISTORIC BURIAL MOUND AT ADA LOCALITY
IN THE VILLAGE OF PRIJEVOR

Within research project 'Burial mounds in the Čačak vicinity', in 1996, the systematic excavation of the mound at the village of Prijevor at Ada locality was carried out. This isolated mound was situated 500 m eastern from the registered necropolis at Vidova-Prijevor cemetery. At this locality situated along the edge of the river terrace above the Kamenica mouth into the West Morava river, the necropolis with seven mounds, which are highly damaged both due to the grave digging along the village road and agricultural practices, has been registered. With regard to the previous random findings from one mound at the present cemetery, the initial inference was that this tumulus belonged to Halschtat epoch (the older Iron Age). Nevertheless, the excavation results has proved that this isolated mound entirely belongs to the Bronze Age.

The Adam mound was of regular sector and relatively plain construction, rather low, 15 m in diameter. It was set up on the previously levelled terrain - subsoil, with yellowish soil of the same quality. Around the entire tumulus, a regular ring was made from coarse round pebble, out of which two or three dense layers were formed. The construction was 14 m in diameter, its average width amounting to 1.20 m. The tumulus contained the following archeological wholes:

- the central burial supplement composed of four pots (T. I; plate 1, 3,4), which were placed in the initial tumulus center, directed towards east-west. The fifth cup was found as an additional part (T. I, plate 5) in a pot, which according to its type belongs to conical bilobe goblet (T. I, plate 4).

- primary grave of the burnt deceased (grave 1), situated in the western mound part. It was shallow, oval hole, about 1 m in diameter, containing spread calcified bones, charred woods, and partially preserved redish burnt soil. Within the very burial spot, no findings were registered. The data obtained revealed that the deceased was burnt outside the mound and then brought from the stake and placed prior to tumulus filling in.

The time of tumulus establishment can be connected with four groups of ceramics registered on the western circumference of the ring external side.

An additional secondary burial was noted in the mound. The urn remains (bottom and potbellied part) - grave 2, were recorded in the southern tumulus part at the spot on which ring damage had been observed. Coupled with the urn, two supplementary goblets placed at the both potbellied sides of east-west direction, were also registered. According to the fragments found, one goblet was reconstructed (T. I, plate 2). Its shape refers to Vatin culture, i.e. its early stage.

The stake spot was recorded in the urn vicinity, 2.75 m in the east within the damaged stony wreath. It was digged as a conical hole, the dimensions of which totalling to 1.60 x 1.20 m and to 0.30 m in depth.

The mound construction, grand stony wreath, traits of the primary burial (grave 1), coupled with the central pots supplement indicate that the inheritance dates back to the early Bronze Age. Somewhat later, during the early Vatin stage, the mound served for one additional burial.

The mound ceramics analogous to the shapes found in the Pomoravlje, Podunavlje and the southern Serbia settlements, indicate the cultural unity over the wide geographical area. Furthermore, the burial mounds resulted from autochthonous tradition of the western Serbia, part of the Pomoravlje region and Šumadija inhabitants. It is also a significant feature of the middle Bronze Age, classical Vatin culture and gives, therefore, the aforementioned cultural, historical formation a specific regional feature (western Serbian variety of the Vatin culture).

Lidija Nikitović

TERTRE PRÉHISTORIQUE DANS LE SITE ARCHÉOLOGIQUE ADA DU VILLAGE DE PRIJEVOR

Dans le cadre du projet de recherches sur „l'Inhumation sous les tertres dans les environs de Tchatchak”, des fouilles systématiques ont été effectuées en 1996 sous un tertre du village de Prijedor, dans le site appelé Ada. Ce tertre isolé se trouve à 500 m de la nécropole enregistrée au cimetière qui appartient aux villages de Vidova et de Prijedor. Dans ce site s'étendant sur le bord d'une terrasse qui domine le confluent de la Kamenica et de la Morava Occidentale, une nécropole de sept tertres fut enregistrée au cours des travaux de reconnaissance. Ces tertres étaient endommagés dans une large mesure, tant par le creusage des fosses pour l'enterrement des morts que par la construction d'une route rurale et par des travaux agricoles. Étant donné que les objets, mis au jour fortuitement dans un des tertres du cimetière actuel, dataient de la période de Hallstatt, on avait entrepris des fouilles archéologiques avec la conviction que ce tumulus remontait, à son tour, à cette même période. Les résultats obtenus ont montré, cependant, que ce tertre isolé appartenait, dans son ensemble, à l'âge du bronze.

Le tertre d'Ada présentait la forme d'une calotte régulière, dont le diamètre mesurait 15 mètres et dont la construction était relativement simple. La couche de terre vierge, préalablement aplanie, était recouverte de terre jaunâtre, dont la qualité était identique à celle de la terre vierge. Le tumulus était entouré d'un anneau régulier qui était formé de deux ou trois couches de gros galets en rangs serrés. Le diamètre de cette construction était de 14 mètres, alors que sa largeur moyenne n'atteignait que 1 m 20. Le tumulus contenait plusieurs ensembles archéologiques:

– un ensemble central d'objets funéraires, composé de quatre récipients (T, I, figs. 1, 3, 4); ceux-ci occupaient le centre primitif du tumulus et étaient orientés

selon la direction est-ouest. Un des récipients qui appartenait au type de coupes coniques à deux anses (T. I, fig. 4) en contenait un cinquième en tant qu'objet funéraire (T. I, fig. 5).

– la tombe la plus ancienne contenant les restes d'un défunt incinéré (tombe 1) et se trouvant dans la partie occidentale du tertre. C'est une fosse ovale et peu profonde, d'un diamètre d'environ 1 m, où étaient dispersés des ossements calcinés, des morceaux de bois carbonisés et, par endroits, de la terre, plus ou moins brûlée. La fosse ne renfermait pas d'objets funéraires. Tout indique que le cadavre avait été incinéré en dehors de la fosse et que ses restes ont été déposés ici avant l'élévation du tumulus.

C'est à l'époque où le tumulus fut élevé que l'on peut attribuer aussi les quatre groupes de céramique, enregistrés à la périphérie occidentale de celui-ci, du côté extérieur de la ceinture.

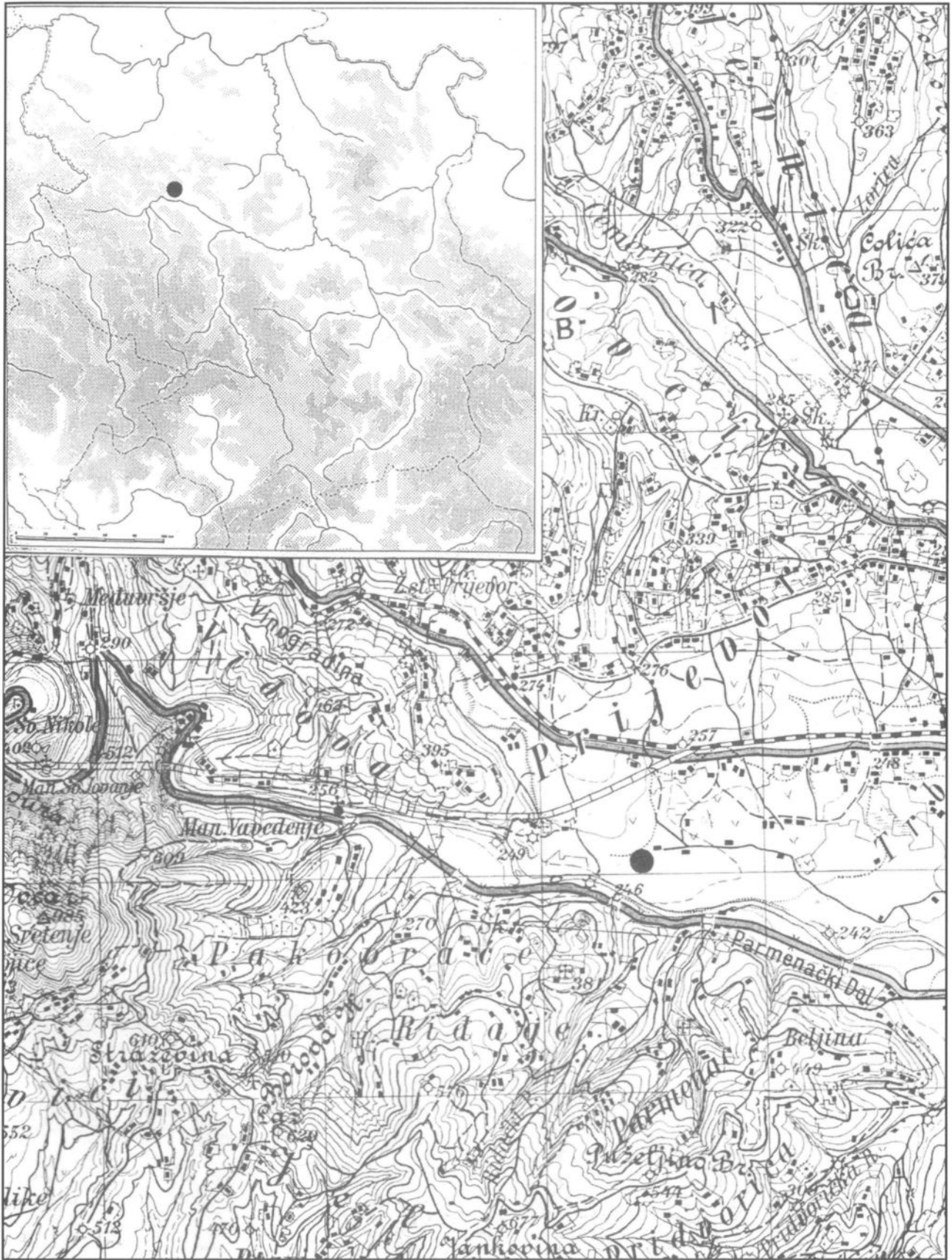
Ce tertre contenait encore une sépulture datant d'une époque postérieure. Dans la partie méridionale du tumulus, à l'endroit où l'on a constaté l'endommagement de la ceinture, ont été trouvés les restes d'une urne (fond et partie du ventre) – la tombe 2. Le ventre de l'urne était encadré de deux récipients, placés dans la direction est-ouest. Les fragments découverts de ceux-ci ont permis la reconstitution de l'un des deux (T. I, fig. 22). Sa forme nous porte à l'attribuer à la culture de Vatina et notamment à l'une des premières phases de celle-ci.

Non loin de cette urne, à 2 m 75 vers l'est, à l'intérieur de l'enceinte en pierre à l'endroit où celle-ci avait été endommagée, a été découverte une fosse d'incinération. Elle avait été creusée en forme de cône renversé, sa profondeur étant de 0 m 30, alors que les dimensions de son orifice étaient de 1 m 60 sur 1 m 20.

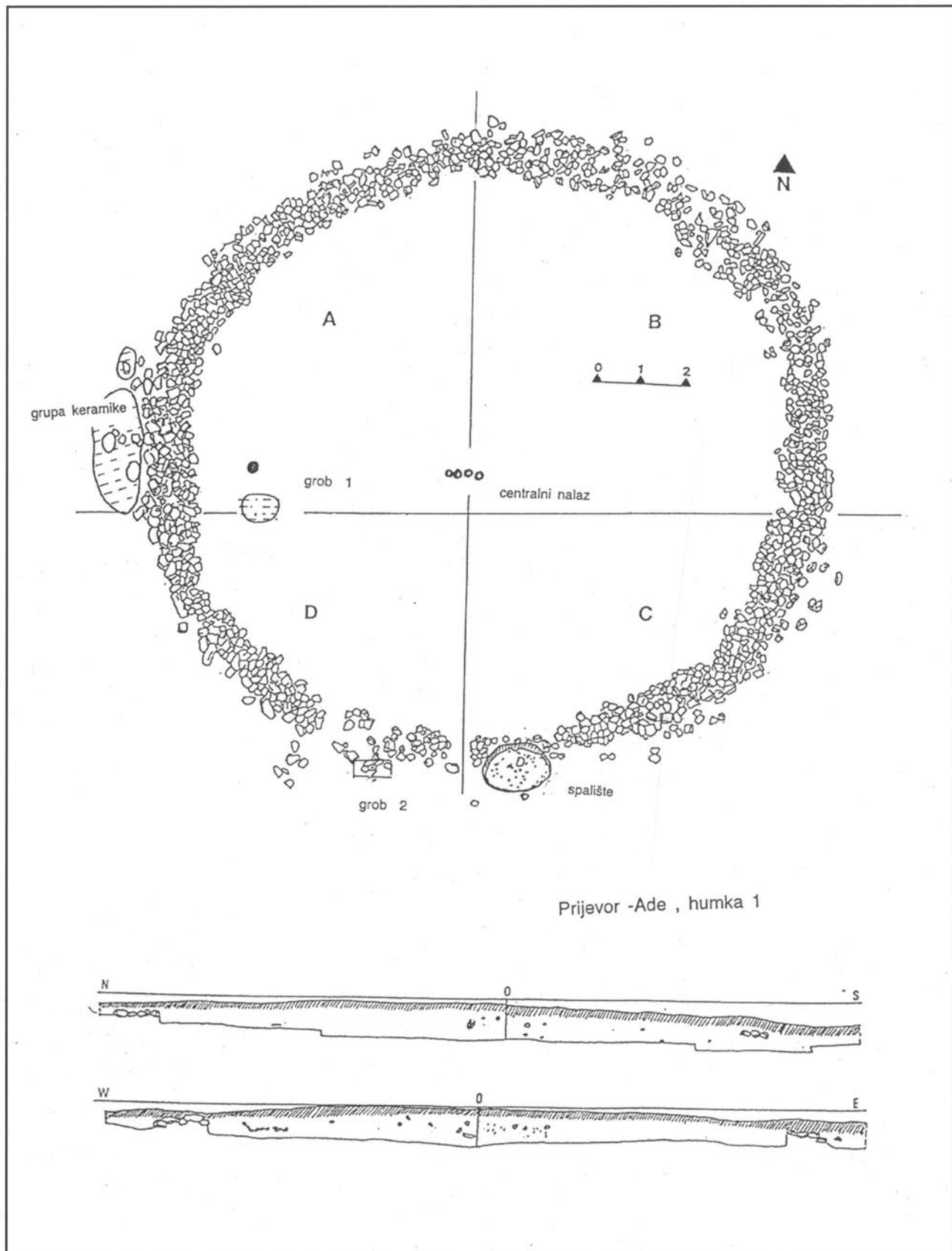
Le mode de constitution du tertre, sa puissante enceinte de pierre, les caractéristiques de la sépulture la plus ancienne, ainsi que la position centrale des objets funéraires, montrent qu'il s'agit d'un ensemble formé au cours d'une des premières périodes de l'âge du bronze et destiné à être utilisé pour une seule inhumation. Le tertre servit à la même fin un peu plus tard, au cours d'une des premières phases de la culture de Vatin.

L'apparition de la céramique tout près de ce tertre, dont la forme est analogue à celles que l'on rencontre dans le bassin de la Morava, dans celui du Danube et dans le Sud de la Serbie, témoigne de l'unité d'ordre culturel sur un vaste territoire géographique, alors que l'enterrement sous les tertres relève de la tradition autochtone, commune aux populations de l'Ouest de la Serbie, d'une partie de la Choumadia et du bassin de la Morava. Cette tradition caractérisait aussi l'âge du bronze moyen et l'époque classique de la culture de Vatin, si bien qu'elle a imprimé à la partie occidentale de cette formation culturelle et historique une spécificité régionale (variante de la culture vatinienne, caractéristique de l'Ouest de la Serbie).

Lidija Nikitović

Карта са положајем локалитета

Основа и профил хумки

TABLA I

